

Nádor Orsolya

A Magyarságtudomány című folyóirat szerepe a hungarológia fogalmának alakulásában¹

1. A megismertetés vágya: a hungarológia születése (bevezető gondolatok a magyarságtudomány múltjáról)

A magyarságtudomány gyökerei a 18. századig nyúlnak vissza, arra az időre, amikor a területhez, az országhoz való tartozás tudata – az ún. hungarus-tudat² – és nem a nyelvi hovatartozás volt az identitás alapja. Ekkor kezdi érdekelni a tudomány művelőit szűkebb és tágabb pátriájuk hagyománya, a közös területen osztozó, eltérő nyelvű és kultúrájú népek története, föld- és néprajza, szokásai, etnikai jellemzői. Az érdeklődés kisebb és nagyobb terjedelmű, nép- és államismereti művek, nemzetkarakterológiai írások születéséhez vezetett. Az egyik legnevesebb és legigényesebb alkotás, a latin nyelvű *Notitia Hungariae* (1735–43) a felföldi polihisztor, Bél Mátyás munkája nyomán jött létre. Ennek az előszavában olvashatók a következő gondolatok: „olyannak akartam bemutatni Magyarország képét, amely egyetlen pillantásra elárulja régi szépségét, és a hibákat is, amik utóbb elcsúfították. /.../ Sok minden van Magyarországon, amit részben a külföldiek irigysége ferdített el és tett gyűlöletessé, részben a mieink érdektelensége megvetetté; sok olyan is van azonban, amit homály borít és az elfeledéssel küzd...”³ Ezek a gondolatok – a mindenkori korstílusnak és ideológiai hangsúlynak megfelelően – azóta is jelen vannak a magyarságtudomány tárgykörébe tartozó művekben: kiválaszt a szerző egy területet (pl. az irodalom, a művészet tárgyköréből), amiről azt gondolja, hogy kulturális hovatartozásától függetlenül, mindenkinek tudnia kell róla, vagy éppen a teljességre törekszik, amint Bél Mátyás is tette a *Notitia* köteteiben, majd megpróbálja valamilyen nyelven, kezdetben latinul, majd később németül és nemzeti nyelveken is, objektív szemléletre törekedve bemutatni. Persze, az objektivitást nem

¹ A tanulmány alapját képező előadás a veszprémi „Nemzetpolitika és magyarságtudomány” című konferenciára készült (2012. október 26–27.)

² A hungarus-tudatról írja Kosári Domokos: „A Hungarus-értelmiség egészében véve a soknemzetiségű ország egykorú társadalmának, a modern nemzetek kialakulása, szétválása előtti korban, sajátos jellemzőkkel bíró történeti jelensége volt. Mindegyik érdekelt nemzet közös előzményeihez, múltjához tartozott. /.../ Igaz, hogy a Hungarusok a régi Magyarországot tekintették hazájuknak, de ez másféle kötődés volt, mint a nyelvi nacionalizmusoké.” (Kosáry 1984, 806–807).

³ Részlet a *Notitia* előszavából (ford. Tarnai Andor). In: Tarnay Andor (szerk.) *Bél Mátyás: Hungariából Magyarországra felé*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1984. 202.

mindig sikerül megvalósítani. Pártatlanságot várunk a szerzőtől, aki egyes népek jellemvonásait próbálja külön-külön, vagy éppen összevető módszerekkel elemezni – különösen fontos ez, ha más etnikumhoz tartozóként olvassuk a gondolatait –, de abban az időben, amikor az etnográfiaival összefonódva a nemzetkarakterológia kibontakozott, ez még nem tartozott az elsődleges követelmények közé. A szlovák nemesi származású, a magyar mellett németül és szlovákul is publikáló, kezdetben hungarus gondolkodású Csaplovics János például, aki a Tudományos Gyűjteményben jelentette meg *Ethnographiai Értekezés Magyar Országról* című írását (1822), úgy próbálja elkerülni a szubjektivitás csapdáját, hogy párhuzamosan ír az együtt élő népek jellegzetes vonásairól. De talán egy rövid idézet a műből elég annak igazolására, hogy ezt a célt nem tudta maradéktalanul megvalósítani, különösen, ami az „orosz” (ruszin) népre vonatkozik: „34. Ittason a’ magyar bús és maga el szánt; a Tót igen okos akar lenni; a’ Sváb fecsegő és tehetetlen, az Oláh garázda és vérengző, az Orosz magába morogó és boszú álló. 35. A’ feleség a’ Magyaroknak és a’ Tótnak fele segítség; a’ Svábnak szolgáló, az Oláhnak verekedő társ, az Orosznak és a’ Rácznak házi állat.”⁴ Voltaképpen a szándék: Magyarországnak és népeinek leírása emelte a hungarológia-fogalom alakulásával kapcsolatban tárgyalt művek közé.

Sokkal közelebb van a későbbi hungarológiai szemlélet tartalmához Edvi Illés Pál 1835-ben *Miben áll a’ Magyar-Nemzetiség?* címmel megjelent írása⁵, mert ő már azt keresi a magyar nemzeti nyelvben, szokásokban, életmódban, jellemben, ami „éppen csak a magyarnak sajátja, egyéb népeket a földszínen kizárólag”.

A nemzeti jellemtan megalkotójának tekintett Rónay Jácint pedig már azt az igényt is megfogalmazza, ami mind a magyarságtudomány, mind a hungarológia későbbi művelőinek gondolkodását motiválja: „Külföldi utazásainkban feljajdulunk, ha a világ mit sem tud rólunk, ha nem hallja égbekiáltó nemzeti zajunkat, ha nem ismeri dicső magyarságunkat, melly oly kábító fényben ragyog önszemeink előtt; és még is, mi vagyunk azok, kik mindenre ráérünk, csak hazánk megismerésére vagy megismertetésére nem, mindenre van pénzünk, csak hazánkban utazásra nincs!”⁶ Tehát az önismerettel kellene kezdeni, mégpedig kritikusan, nem szépítve a valóságot, és csak ennek a tudásnak a birtokában ismertessük meg magunkat másokkal. Ez az igény majd a 20. században merül fel igen határozottan, amikor a nemzeti trauma okaira próbál választ keresni az értelmiség.

De nemcsak az etnográfusok foglalkoztak azzal, hogy mit kellene tudnunk magunkról, és mit kellene másoknak tudniuk rólunk. Kezdetől jelentős feladatot

⁴ Csaplovics János 1822. *Ethnographiai Értekezés Magyar Országról*. IV. rész. Tudományos Gyűjtemény 1822. VI. kötet 90.

⁵ Edvi Illés Pál 1835. *Miben áll a’ Magyar-Nemzetiség? Magyar Hazai Vándor* 52.

⁶ Rónay Jácint 1847. *Milyen a magyar? Hazánk* 4: 1.

vállaltak a nyelvtanárok is, akik nemcsak a nyelvtannal ismertették meg diákjaikat, hanem gondot fordítottak kulturális ismereteik megalapozására is. A korai magyar nyelvkönyvek, így pozsonyi Bél Mátyás tizennyolc kiadást megért *Der ungarische Sprachmeister-e*, a bécsi Márton József szótára, nyelvtanító könyvei és nyelvtanai, a prágai Riedl Szende nyelvtanai és irodalmi szöveggyűjteménye, az angliai Csink János, a párizsi Kont Ignác tankönyvei és „mutatványai” a magyar irodalom régebbi és egészen friss alkotásaiból nemcsak a magyar grammatikai és lexikai ismeretek tárházai, hanem egyben a hungarológiai ismeretterjesztés eszközei is voltak. Az irodalmi és történelmi szemelvények megjelenése ekkor még csak járulékos elem a nyelvtanulásban, és csak a „serdültebbek” – a haladók számára jelenthet örömet, amikor megbirkóznak egy-egy vers, novella vagy regényrészlet szótározásával, fordításával. Nyelvtanáraink többsége idegen nyelven is jelentetett meg könyveket, így Kont Ignác a magyar oktatásügyről írt franciául, Márton József *Pannónia* címmel német nyelvű hungarológiai folyóiratot indított, és sorolhatnánk tovább a példákat.⁷

A 18–19. századi etnográfusok, nyelvmesterek, polihisztor felkészültségű kutatók és nem utolsó sorban azok a szépírók, akik megkezdték Magyarország felfedezését, és különböző szempontok alapján, összefoglaló munkáikban megpróbálták tudományos igénnyel bemutatni eredményeiket az anyanyelvű és idegen nyelvű célközönségnek, a későbbi *magyarságtudomány*, illetve a *hungarológia* előfutárainak tekinthetők.

2. A hungarológia és (?) a magyarságtudomány

A *hungarológia* mint egyetemi diszciplína – tehát a magyar mint idegen nyelv tanítása, a magyar műveltség célszerűen, a befogadó közeg kultúrájához igazodó megismertetése idegen nyelven – és a fogalom körvonalai néhány évvel előbb jelentek meg külföldön, mint a tudományos igényű, a belső önismereti tudás fejlődését szolgáló magyarságtudomány.

Egy rövid életű, különleges tehetségű egyéniség, Gragger Róbert (1887–1923) került a berlini Humboldt Egyetem frissen megalapított magyar tanszékének vezetői székébe. Saját korábbi, ösztöndíjas tapasztalataiból tudta, mit jelent egy kevésbé ismert nyelv és kultúra meggyökereztetésében a befogadó ország értelmiségének párfogása, hiszen az ő egyik legközelebbi diákkori barátjából, Karl Beckerből orosz kultuszminiszter lett, aki személyes indíttatásoktól vezérelve is támogatta a

⁷ Erről részletesebben lásd Nádor Orsolya tanulmányát in: Hegedüs Rita – Nádor Orsolya szerk. (2006) *Magyar nyelvmester*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 15–30.

hungarológia ügyét, a diákbarátság harmadik tagja pedig Klebelsberg Kunó volt, aki múlhatatlan érdemeket szerzett a modern hungarológiai intézményrendszer megteremtésében.

A diszciplína történetével foglalkozó írások mindegyike⁸ megemlíti, hogy Gragger kitalálta, művelte, de tételesen nem határozta meg, mit is ért – az ő szóhasználatára szerint – „*Ungarologie*” alatt. Az általa indított *Ungarische Jahrbücher* című periodika 1921. évi 1. számában jelent meg beköszöntő, programadó írása, a *Munkatervünk*. Ebben több olyan gondolatot is megfogalmaz, amely a magyarság megismertetésének korai szándékait hídként köti össze a két világháború közötti, már intézményesült hungarológiával. Az első sorokban ezt olvashatjuk: „Ha a ránk szakadt borzalmak fő oka a népek egymásról nem tudása, az ebből fakadó bizalmatlanság és szándékos félrevezetés, a gőg és mások lebecsülése volt, akkor most már minden, felelősségtudattól áthatott ember elsődleges kötelessége az, hogy törekedjék az egyes népek és életkörülményeik elfogulatlan megismertetésére.”⁹ A korai, 18–19. századi „magyarságtudósoknak” nem kellett ilyen kihívással szembenézniük, az ő esetükben sokkal inkább a magyarság, s nem mellékesen a vele együtt élő más etnikumok múltjának, jelenének, hagyományainak, életkörülményeinek feltárását célzó tudományos gondolkodás megszületéséről, valamint a nemzetfogalom átalakulásának folyamatáról árulkodnak a kisebb-nagyobb terjedelmű összefoglalások. A 20. század első felében azonban az írástudókat egy konkrét történelmi helyzet megoldhatatlansága foglalkoztatta: arra keresték a választ, hogyan történhetett meg az örökkévalónak hitt történelmi Magyarország szétesése. Sokan sokféle választ véltek találni, de van egy közös pont ezekben az írásokban: az ország, a kultúra ismertségének hiánya. Ennél azért bonyolultabb volt a helyzet, de az már a politika színterére tartozik – gondoljunk csak arra, hogy a későbbi Csehszlovákia Londonban élő vezetői már 1915-ben megrajzolták majdani országuk határait, a születő román és szerb–horvát–szlovén királyság politikusai pedig 1916-ban a Bánát birtokba vételére kötöttek titkos alkut. Az újonnan meghúzott országhatárok azt is világossá tették, hogy a döntéshozók nemcsak a történelmi múltat és a földrajzilag összetartozó tájakat, de az etnikai szempontokat is teljesen figyelmen kívül hagyták – szemben a vasútvonalakkal...)

Gragger hangsúlyozza Magyarországot, a magyar kultúra „különleges szerepét”, „kulturális vagy politikai kísérleti terep” jellegét, sőt a térség „archimédeszi pontjára

⁸ A teljesség igénye nélkül: Jankovics József (1986), Kósa László (1991), Giay Béla (1990) írásai tájékoztatnak a diszciplína kialakulásáról és tartalmi változásairól.

⁹ Gragger Róbert: *Munkatervünk* (Ford. Hegedüs Rita). In: Giay Béla (vál.) 1990. *A hungarológia fogalma*. NHK, Budapest. 1990. (Elektronikusan elérhető: <http://mek.oszk.hu/02000/02055/02055.pdf>)

nak” tartja a Kárpát-medencét¹⁰, amelyről csak akkor lehet reális képet közvetíteni a külföld felé, ha a teljes magyar szellemi, társadalmi, gazdasági élet bemutatására vállalkozik a kultúra közvetítője. A különlegességek között bemutatná a nyelvet, de hangsúlyozza, hogy a nyelvtudományi megközelítés nem lehet öncélú, grammatika-központú, hanem a kutatás során „világos képet kell nyernünk a népről, képességeiről, különlegességeiről”¹¹. Kiemelt szerepet szán az irodalomnak, a filológiának, amely az ő értelmezésében kultúr- és művészettörténetté szélesedik, valamint az állam- és jogtudományi, gazdasági ismeretek közvetítésére. De talán nem is ezek a területek, hanem a szemlélet a fontos: az „Ungarologie” nemcsak a magyarságra vonatkozik, hanem szélesebb körű, kelet-közép-európai és délkelet-európai kitekintést is feltételez.

A berlini egyetem fiatal, közép-európai műveltségű tanára tehát kijelölte egy későbbi lehetséges tudományterület körvonalait, leginkább a kultúrákövetítés kívánatos szemléletmódját, sőt az intézményrendszert is kitalálta: nyelvi lektort foglalkoztatott, tudományos műhelyt hozott létre, német nyelvű kiadványokat jelentetett meg, a két nép tudós ifjai közötti szorosabb kapcsolatok háttéréként Collegium Hungaricumot szervezett.¹² Munkássága ma is kiemelten fontos – egyebek között tartalmi viszonyítási pontként a hungarológia vs. magyarságtudomány fogalomtisztázó vitáiban, amelyek már a húszas években megjelentek és a külföldi és a hazai intézményrendszer létrehozását kísérték, de azóta is tartanak: szinonima-e a két fogalom, milyen tartalom tartozik egyikhez és a másikhoz, megkülönböztethetjük-e a belső önismeretet szolgáló irodalmi, nyelvészeti, társadalomtudományi tudást a kifelé irányuló ismeretátadás tartalmától, szemléletétől? Talán a *Magyarságtudomány* folyóirat filozófiájának és tartalmának, valamint az ugyanilyen névvel megalapított egyetemi intézet működésének rövid áttekintése közelebb vihet a válaszhoz: miért ezt a szót és nem a másikat választották, s ha a tevékenységeket tekintjük, nem kapunk-e világosabb képet arról, hogy e két terület mégis megérdemli a külön elnevezést azzal a kikötéssel, hogy a köztük lévő közös halmaz – a magyarság történetéről, földrajzáról, művelődés- és művészettörténetéről, nyelvéről, irodalmáról, néprajzáról stb. összegyűjtött tudás – létét nem lehet megkérdőjelezni. Legfeljebb a kifelé és a befelé irányuló szemlélet tér el, mert mást és máshogy merít ebből a forrásból.

¹⁰ i.m. 7.

¹¹ i.m. 11.

¹² Gragger Róbert berlini munkásságáról több publikációjában megemlékezik Ujváry Gábor, aki a két világháború közötti kulturális diplomácia kutatója: pl. a Rubicon című folyóiratban, 2009-ben *A hungarológia atyja, Gragger Róbert* címmel, amely elektronikusan elolvasható itt: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_hungarologia_atyja_gragger_robort/; valamint nemrégiben egy disszertáció is készült: Brandt Györgyi: *A hungarológia intézményrendszerének létrehozása. Gragger Róbert a berlini egyetemen* (2001). A disszertáció tézisei elolvashatók itt: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/brandtgyorgyi/tezis.pdf>

3. *A magyar népi mozgalom szerepe a magyarságtudomány létrejöttében*

A fentiekből látható, hogy a magyarságról szóló ismeretek közvetítésének tudományos igényű, intézményrendszerrel is megtámogatott *módja* még az első világháború éveiben jött létre, de nem Magyarországon, hanem külföldön. A történetkutató tudományos intézetekben – elsőként a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézetben (1917–1918) – megkezdődött a magyar – osztrák, olasz, török stb. kapcsolattörténetek levéltári anyagának feltárása, a Collegium Hungaricumok pedig a magyarországi ösztöndíjasokat segítették abban, hogy külföldi kutatói tapasztalatokat szerezzenek és hazájuk számára is gyümölcsöztesse a szakmai kapcsolatokat alakítsanak ki. A 19. században, többnyire az összevető történeti nyelvészet térhódításának köszönhetően, de mégiscsak véletlenszerűen alapított magyar nyelv-oktató helyeket tudatos tervezéssel kialakított hálózat váltotta fel a külföldi egyetemeken, ahol magyarországi támogatással vagy közreműködéssel főként egyszemélyes lektorátusok, valamint a graggeri modell nyomán több oktatót is foglalkoztató, a nyelv mellett irodalmat, történelmet, művészettörténetet is közvetítő tanszékek alakultak. A Klebelsberg Kunó vezette kultusztarca múlhatatlan érdemeket szerzett a tudatos fejlesztésben, hiszen felismerték, hogy a „kultúrfőlény” indirekt módon érvényesíthető a leghatékonyabban: a nyelvtanulók nemcsak a grammatikát és a szókincset tanulják, hanem elkötelezett hívei lesznek a nyelv kultúrájának és nyelvközösségének is.

Magyarországon eközben, a húszas évek második felétől kezdve, a fiatal írónemzedék egy csoportjának érdeklődése – többnyire már származásuk, gyökereik okán is – a magyar parasztság felé fordult, ott keresték a tiszta értékeket. Közismert neveket találunk a névsorban, így Illyés Gyulát, Erdélyi Józsefet, Kodolányi Jánost, Tamási Áront, Féja Gézát, Veres Pétert, és mindenekelőtt a népi írók mozgalmának „ideológusát”, Németh Lászlót. A mozgalom legteljesebb áttekintését Borbándi Gyula 1983-ban megjelent monográfiájának köszönhetjük.¹³ A szerző ezt írja a kezdetekről és a csoportosulást életre hívó okokról: „Az ifjú értelmiségiek társulásaiban és a diákszervezetekben mind többen emlegették, hogy gyökeres reformra szorul a közgondolkodás és az ország társadalmi berendezkedése. Ezeket a fiatalokat nem elégitették ki a kormányzat intézkedései és ígéretei. Idegenkedéssel töltötték el őket a hazafias és vallásos frázisok. Semmitmondónak és üresnek érezték a revizionista szövegeket. Kifogásolták, hogy a hatalmon lévők csak felületi változásokra hajlandók, de nem akarnak, vagy nem tudnak lehatolni a bajok gyökeréig.”¹⁴ A húszas évek végén, harmincas évek elején több olyan kiadvány is megjelent, ahol ennek az

¹³ Borbándi Gyula 1983. *A magyar népi mozgalom*. Püski Kiadó, New York.

¹⁴ i.m. 128.

írói csoportosulásnak a tagjai külön – külön vagy akár együttesen is szót kaptak,¹⁵ 1932-ben pedig, amikor Németh László elindította a *Tanú* című folyóiratot, már élesen elkülönültek egymástól a társadalmi változást akaró népiek, akik ebben a folyamatban szívesen vállaltak volna szerepet is, és az ún. népiesek, akik megmaradtak az irodalom mezsgyéjén. A mozgalom a részletes elemzése, a népi – urbánus viták említése messzire vinne mostani tárgyunktól, annyit azonban még szükséges megjegyezni, hogy nemcsak beszéltek a társadalom mélységeiben rejlő bajok okairól, hanem a harmincas évek közepétől kezdve, a szociológia tudományának módszereit ötvözve szépirói tehetségükkel, szociográfiai művek sorát tették közkinccsé egy-egy tájegységről, ill. jelenségről.¹⁶ Ezek a művek rádobbantették az értelmiséget arra, mennyire nem ismeri a magyarság önmagát a maga valóságában, és arra, hogy az írás nemes feladata mellett az ismeretterjesztés is fontos küldetésük. Ennek a gondolatnak a jegyében jött létre a Szegedi Fiatalok, Erdélyben pedig az Erdélyi Fiatalok csoportja, s kezdetben, az 1927-ben életre hívott *Debreceni Nyári Egyetem* programjában is fontos szerepet töltött be a hazai, valamint a külhoni magyar résztvevők tájékoztatása. Az intézmény profilja azonban viszonylag gyorsan átalakult, és egy évtizeddel később már százával látta vendégül nemcsak a társadalom, a művészetek és a kultúra sokféle területével ismerkedő magyar fiatalokat, hanem egyre nagyobb számban fogadta a magyar nyelv és főként a hungarológia iránt érdeklődő külföldieket is. A Nyári Egyetem fennállásának hatvanadik évfordulójára megjelent monográfia¹⁷ adatai szerint az első évben a 25 résztvevőből még csak három külföldi volt – ők is magyarok, s az előadások is inkább az általános ismeretterjesztést tűzték ki célul,¹⁸ de Milleker Rezső igazgató 1928 tavaszán kelt jelentésében a kisebbségbe került magyarság szolgálata mellett („Szükségesnek tartom, hogy az előadások fő súlya a megszállt területek magyarságának szükségleteit lássa el. Ezért a magyar irodalom, művészet, zene, történet, föld- és néprajz stb. tárgyú előadásokkal rendszeres képet kapjon az illető a magyar kultúráról.”)¹⁹ már a hungarológiai célok is megjelennek: szeretnének finn, lengyel, bolgár és török hallgatókat is fogadni.²⁰ Hankiss János, aki 1928-ban vezette a programot, a magyar természeti, társadalmi, művészeti értékek megismertetése mellett megteremtette a magyar résztvevők számára az európai ki-

¹⁵ Egyebek között: Nyugat, Napkelet, Tanú, Protestáns Szemle, Válasz, Kelet Népe

¹⁶ Egyebek között: Nagy Lajos: *Kiskunhalom* (1934), Illyés Gyula: *Puszták népe* (1936), Szabó Zoltán: *A tardi helyzet* (1936), Veres Péter: *Az Alföld parasztsága*, Féja Géza: *Viharsarok* (1937), Kovács Imre: *Néma forradalom* (1937)

¹⁷ Némédi Lajos 1988. *Emlékek, adatok és gondolatok. A Debreceni Nyári Egyetem hatvan esztendejéről 1927–1987*. Debrecen.

¹⁸ i.m. 14.

¹⁹ i.m. 15.

²⁰ i.m. 15.

tekintés lehetőségét is részben nyelvi órák („idegen nyelvi séták”), részben irodalmi előadások formájában.

A nyári egyetemmel egy időben alakult meg a gondolatszabadság jegyében a debreceni *Ady Társaság*, amely az irodalom, zene, képzőművészet alkotásaival és alkotóival ismertette meg az érdeklődőket. A harmincas évektől kezdve egyre szorosabban kötődött a népi írók mozgalmához, részt vállalt nemcsak a kortárs irodalom, hanem a magyar kultúra és néphagyományok értékeinek közvetítésében is. A két említett debreceni intézmény mellett egy harmadik, a *Debreceni Szemle* (1927–1944) is ide kívánczok, részben azért, mert az egyetem, a nyári egyetem, a társaság működése természetes módon maga után vont a egy önálló periodika létrehozásának igényét, részben a személyes kapcsolatok miatt, mivel a Debreceni Nyári Egyetem két vezetője, Hankiss János és Milleker Rezső jegyezték a lapot. A lapszámokat nézegetve feltűnő, hogy a természettudományi és társadalomtudományi témák váltakozva jelennek meg. Noha volt egy kisebb rovata is *Hungarica* címmel, ahol a külföldön gyűjtött magyar vonatkozású közleményeket megjelentették, döntően mégis – ismeretterjesztő szándékára tekintettel – a *magyarságtudomány* területéhez sorolható ez a kiadvány.

4. A Magyarságtudomány (1935–1937; 1942–1943)

A *Szegedi Fiatalok* csoportosulása olyan fiatal értelmiségiekből állt össze, akik a népi mozgalom által megfogalmazott közös célt a saját tudományterületeik kutatásával és az eredmények mind szélesebb körhöz való eljuttatásával akarták szolgálni, Nem fogadták el a felszínes „búsmagyarkodás” akkori divatját, hanem tenni akartak annak érdekében, hogy nemzedékük tagjai objektív ismeretekkel felvértezve, a legjobb tudás birtokában képviselhessék a magyarság ügyét. Németh László több írásában is foglalkozik a nemzeti ön- és helyzetismeret tudományának megteremtésével, sőt egy társaság létrehozásának tervét is felveti a *Válasz* 1934. évi első számában. *Hungarológiai Társaságnak* nevezi el és a következő célokat jelöli ki: „1. a különböző ismeretköröket összehangolni, 2. a fiatal kutatókat a nemzeti tájékozódás munkájába beállítani, 3. a magyar közönség öntudatát és magatartását az új tannal átítani.” A célok teljesüléséhez ő is fontosnak tartja a saját sajtót, ezért felajánlja a *Választ*. A témakörök között szerepel a magyar nyelv, a néptörténet, táj kutatás, az antropológia, a Duna-menti népek vizsgálata, valamint az európai eszmék és a magyarság kapcsolatainak feltárása.²¹ Gragger hungarológiai felfogásával szemben ez

²¹ Németh László 1934. Egy Hungarológiai Társaság terve. *Válasz* 1: 69–70. (Elektronikusan elérhető újraközlése in: Giay Béla (vál.) 1990. *A hungarológia fogalma*. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Bp. 35–38. <http://mek.oszk.hu/02000/02055/02055.pdf>)

a koncepció sokkal inkább a belső önismeret fejlesztését szolgálja, nem esik szó a külföld lehetséges bekapcsolásáról.

Ennek a rövid írásnak a gondolatát viszi tovább az új folyóirat, a *Magyarságtudomány* 1935. évi 1. számában *A magyarságtudomány feladatai* című tanulmányában. Egyre szűkülő, koncentrikus körök formájában jut el az általános sors-tudománytól, a teológiától az európaiságon, majd közép-európaiságon a legbelső körig, a magyarságig. „Ha az általános sorsstudomány a legkülső kör, a magyar sorsstudomány, vagy mint folyóiratunk címlapja mondja: a magyarságtudomány a legbelső.”²² Ezt az új közelítést, szemléletet – amit hol magyarságtudománynak, hol hungarológiának nevez – el is határolja a hagyományos, differenciált tudomány-felfogástól, amikor ezt írja: „A hungarológiának természetében van egy bizonyos dilettantizmus; hiába szakember valaki az embertanban, ha ahhoz, hogy hungarológus lehessen, még irodalomtörténésznek, tájféldräjzosnak, történésznek, nyelvésznek, a környező népek ismerőjének, vallásbölcsezőnek stb. is kell lennie.”²³ Említi a cikkben azt a nagyszabású hungarológiai vállalkozást is, amit a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda indított el Hóman Bálint és Szekfű Gyula *Magyar történetének* (1935) kiadásával. Érdemes egy rövid pillantást vetni a szerkesztők által megalkotott hungarológia-fogalomra, mert az teljes egészében megfelel a Magyarságtudomány folyóirat nemzeti önismereti koncepciójának. „Mi a hungarológia? A magyarságra vonatkozó ismereteink összessége; az a tudomány, mely a magyarság múltjával, testi és lelki alkatával, szellemi értékeivel és természeti életfeltételeivel foglalkozik. Magában foglalja a történeten kívül a földrajzot, a néprajzot és antropológiát, az irodalom- és művészettörténetet, valamint a magyarság minden egyéb életmegnyilvánulásának vizsgálatát is.”²⁴

Már a folyóirat legelső évfolyama is teljesíteni látszik az eredeti célt: több paraszti tárgyú írást is közöltek (pl. az első számban Tomori Violától a *Paraszttipológia, vagy parasztismeret?* a második számban pedig *Paraszt személyiségkutatás. Temperamentum vizsgálatok a csengelei tanyákon* című írást közölték, valamint egy teljesen más területről, a zene világából Szabolcsi Bence: *Vidék, nép és népiesség a magyar zenei romantika programjában* című tanulmányát, de megjelennek a néprajzosok: Ortutay Gyula, aki egyben a folyóirat szerkesztője és Gunda Béla is. A Németh László által szorgalmazott esetleges önálló tudomány körvonalai azonban nem mutatkoztak.

²² Németh László 1935. A magyarságtudomány feladatai. *Magyarságtudomány* 1: 2–13. (Elektronikusan elérhető újraközlése in: Giay Béla (vál.) 1990. *A hungarológia fogalma*. NHK, Bp. 38–60. <http://mek.oszk.hu/02000/02055/02055.pdf>)

²³ i.m. 46.

²⁴ *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda jelentése a Magyar Történet befejezéséről és a magyarság tudományos megismerését szolgáló hungarológia sorozat további kötetéről*. Budapest, é.n.

A második évfolyamban már több olyan tanulmány is helyet kapott, amely a „másik oldalról”, a külföld felől tekint a magyarságra (Bibó István és Csiszár Béla írnak *A mai külföld szemlélete a magyarságról* címmel egy-egy áttekintést, Bárdos József pedig a 18. századi francia enciklopédiákban vizsgálja Magyarország jelenlétét – ez a következő két számban is folytatódik). Emellett a környező népek és a magyarság közötti kapcsolatok megismertetése is megkezdődik: Mester Miklós az erdélyi románok 1860 és 1863 közötti törvényhatósági küzdelmeire irányítják a nemzetiségi konfliktusok gyökereit megérteni akaró olvasó figyelmét. A fentiek közül Bibó önkritikus tanulmánya²⁵ beleillik a fogalomtiszta írások sorába: kifejti, hogy a magyarságkép vizsgálata kapcsán elsősorban a „Művelt Nyugat”-ot tartjuk szem előtt, a közelebbi, közép- és kelet-európai dimenzió már kívül esik az érdeklődésünkön, noha fontos lenne látnunk, hogy a kettő bizony jelentős eltéréseket tartalmaz. A kulcsfogalmak, amelyek köré a gondolatait fűzi: az egzotikummal és naiv feltételezésekkel teli *magyar hangulat*, amelyhez mi magunk is hozzájárulunk; a magyar *viselkedés* – itt felhívja a figyelmet arra hogy kép egészében pozitív, de vannak eltérések a külföldön többnyire elismert (és jobban ismert) arisztokrácia és az átlagos, a középosztálybeli magyar között; és nem kerüli meg a politika aktuálisan kényes kérdését: hogyan jelenik meg a magyarság mint *politikai egység* a külföld szemében. Álláspontja árnyalt, de végül is megegyezik a folyóirat valóságfeltáró szellemiségével. A revízió jelenségét véleménye szerint Európa destabilizáló tényezőként éli meg: „Eltekintve azoktól a dinamikus külpolitikát folytató államok polgáraitól, akik a magyar revíziós mozgalmat mint külpolitikai szövetségest veszik számba, a nyugat-európai közvéleményben mind magyarbarát, mind magyarellenes oldalon a magyar revíziós mozgalom úgy szerepel, mint az európai egyensúly és béke szempontjából nyugtalanító jelenség.”²⁶ A politika kapcsán még a konzervatívizmus külső megjelenését („az urak díszmagyarját,” „a királyság intézményéhez való ragaszkodást”) is említi mint a nyugat számára „érdekes, de egyben érthetetlen maradiság” egy álomvilág megtestesülését. A magyar szellemiség és tehetség képe a külföld szemében elmosódottabb a kívánatosnál, de a kelet és nyugat közötti szellemi közvetítés tényét ismerik. Végül ő is megerősíti kor- és eszmetársainak azt az álláspontját, hogy a külföld felé folyamatosan figyelni kell, meg kell próbálni alakítani, árnyalni a rólunk kialakult képet, de a döntő az, hogy ennek a véleményformálásnak milyen szellemi háttere van itthon. „Ahhoz, hogy ez a szó, ’magyar’, az emberi mivoltnak egy önmagában zárt és harmonikus színét és formáját jelentse, nem a többi emberiséggel, a külfölddel szemben való állásfoglalásunkat kell meg-

²⁵ Bibó István 1936. *A mai külföld szemlélete a magyarságról. Magyarságtudomány* 1: 126–132.

²⁶ i.m. 129.

változtatnunk, hanem itthon kell kultúrává, stílussá és szellemmé tennünk mindazt, ami ma lehetőség és őserő.”²⁷

A harmadik évfolyam Ortutay Gyula keserű szerkesztői előszavával indul, és előrevetíti a lap megszűnését. Az írás is kevesebb, igaz egyenként terjedelmesebbek is a korábban megszokottnál. A paraszti tematika háttérbe szorul, és átadja a helyet a középkori témájú tanulmányoknak, amelyek Halász Gábor, Varjas Béla és Hoffmann Edith kutatásai nyomán készültek. Ugyanakkor itt található Joó Tibor *A magyar nemzeti szellem* című tanulmánya is, amely történeti események és filozófiai fogalmak, egyebek között a *nép* és *nemzet* hasonlóságának és különbségének magyarázatán keresztül jut el a magyar néplélek és szellemiség lényegének megfogalmazásáig. „A nép még nem nemzet, s nem is biztos, hogy az egész nép nemzetté lesz, de a nemzet a népből fejlődik ki. A két állapotot az öntudatosság foka választja el. /.../ A nemzeti szellem merőben eszmei tartalom, s független a néplélektől. Ugyanaz az idea uralkodhat a legkülönbözőbb lelki alkatok felett, s szolgálni lehet neki igen különböző módokon, formák között. A nemzeti szellem nem a néplélekből hajt ki, hanem föléje helyezkedik, s csak felhasználja, bárha sorsa, élete, megvalósulásának mértéke, üteme és alkata természetesen szorosan összefügg a néplélek alkatával, ami számára adottság.”²⁸ A tanulmány harmadik része a magyar szellemiség alakulásának történetét, a fontosabb történelmi események szellemi következményeit tekinti át, viszont a filozófiai gondolatmenetének végkicsengése feltehetőleg vitára ingerelte a népi kultúra feltétlen híveit. Ezt írja: „A népi ethnikumot és kultúráját is drága kincsünknek kell tartanunk, de megőrzése nem járhat együtt európaiságunk, humanista univerzalizmusunk csorbulásával, mert minden szellemi törekvés, egyáltalán a szellem s így a nemzeti szellem célja is ennek kiteljesítése.”²⁹ Nem vitatja a népiség felé fordulás szükségességét, de hangsúlyozza a helyes arányok megtalálását, mert véleménye szerint a népiség és a nemzeti szellem közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, mint ahogy azt sem lehet megmondani egy létező, folytonosan alakuló nemzettről, hogy mikor érkezett el „legigazibb önmagához”.

A lap első folyama az 1937-es összevont szám megjelenését követően anyagi okokból, valamint a munkatársak Németh Lászlóval való elvi szembehelyezkedése miatt megszűnt. A megjelent tanulmányok jó színvonalúak voltak, szerzőik később többnyire szaktudományuk neves szakaemberei lettek, de azt a koncepciót, amit Németh László az első számban felvázolt, éppen a magyarságtudomány komplexitásában rejülő dilettantizmus-veszély miatt nem vállalták fel, írásaikban nem érvényesítették. Azonban az, hogy részt vállaltak a valós magyar népi értékek feltárásában

²⁷ i.m. 132.

²⁸ i.m. 6. és 7.

²⁹ i.m. 33.

és tudományos megismertetésében, tagadhatatlan. Így szolgálták a belső önismeret elmélyítését egy olyan korszakban, ahol a felszínes népieskedésnek meglehetősen tág teret nyitott az ideológia és a propaganda.

A folyóirat 1942-ben jelent meg ismét, de 1943 végén már nem volt lehetőség ennek a szellemi műhelynek a fenntartására. Az újra indítás háttérében az 1938/39-es tanévben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karán, Eckhardt Sándor dékán által megalapított Magyarságtudományi Intézet állt. Németh Gyula igazgatói beszámolóit³⁰ olvasva egy „interdiszciplináris” szemléletű, a szaktudományokat magába integráló intézmény képe rajzolódik ki. A felsorolt kutatási területek egy része a magyar népismerethez tartozik (hagyományok, népzene, zenetörténet, népművészet), illetve a magyar nyelv területi változatainak gyűjtésével foglalkozik (függetlenül attól, hogy a határon inneni vagy túli nyelvjárásokról van-e szó), külön csoportot alkotnak a történettudományi témák (településtörténet, népiségtörténet), valamint a néplélekkel összefüggő tanulmányok, amelyeket részben a társult intézetek munkatársai, részben fiatal ösztöndíjasok végeztek, illetve készítettek el. A beszámolókból az is kitűnik, hogy a kutatási eredményeket nem a könyvtáraknak szánták, bár publikációk formájában is megjelentették, hanem igyekeztek széles, nemcsak akadémiai körben meg is ismertetni, ezért – változó érdeklődés mellett – előadásorozatokat indítottak.

Az 1941. évi beszámoló végén, a személyi hírek után olvasható, hogy létrehozzák a Magyarságtudományi Intézet Barátainak Szövetségét, valamint: „Tervbe vettük azt is, hogy a Szövetség Ortutay Gyula szerkesztésében Magyarságtudomány címen folyóiratot fog kiadni.”³¹

A Magyarságtudomány új, de sajnos rövid életű folyama az 1942. évi januári számmal indul el, és első lapjain az intézetalapító Eckhardt Sándor *Magyarságtudomány*³² című programadó írása olvasható.

A magyarságtudomány vs. hungarológia fogalomtisztázó vitáiban talán a legtöbbet idézett mondat ennek az írásnak az első bekezdésben van: „**Nem jó szó és mégis szükséges.** Létrejötté összefügg azzal a szükséglettel, hogy a magyarsággal foglalkozó tudományokat közös névvel jelöljük; tehát van magyar történettudomány, magyar néprajz, magyar antropológia, magyar nyelvtudomány stb. és van magyarságtudomány, ha mindezt a magyarság felől és nem a tudományok épületének ablakaiból nézzük. A magyarságtudomány szó tehát inkább újabb szempontot, a nemzeti

³⁰ *A budapesti Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kara Magyarságtudományi Intézetének működése az 1939/40. tanévben.* Budapest, 1940.; *Az intézet 1940/41.-i működése.* 1941.

A fentiek mellett: Maksay Ferenc 1942. Titkári beszámoló a Magyarságtudományi Intézetben folyó munkákról. *Magyarságtudomány* 155–156.

³¹ 1941. évi beszámoló 5.

³² Eckhardt Sándor 1942. *Magyarságtudomány. Magyarságtudomány* 1: 1–7.

organizmus szempontját fedi, és nem valami új tudomány jelölésére szolgál.”³³ Ezzel a gondolattal ma is azonosulhatunk, hiszen sem a magyarságtudomány, sem a hungarológia nem új tudomány, hanem valóban egy nézőpont, amely mögött a mindenkori célnak megfelelően csoportosított, interdiszciplináris tudásbázis áll.

Eckhardt ebben a tanulmányban röviden vázolja a nemzeti tudományok kialakulásának történetét: utal arra, hogy kezdetben külföldi mintákat követve jött létre a magyar történettudomány, majd sorra a többi szellemtudomány, és a hangsúly fokozatosan a nemzeti jelleg feltárására helyeződött. Ebbe a sorba illik bele a tudományokat összekapcsoló magyarságtudományi szemlélet, s annak intézményes megjelenése a Magyarságtudományi Intézet létrehozásával, ami természetesen nemcsak a tudományos élet résztvevőit lelkesítette, hanem politikai támogatást is kapott. Fontos gondolatot fogalmaz meg Eckhardt ennek kapcsán: „A világháború óta talán minden, eddig megingathatatlanak vélt eszmét és eszményt kikezdtet a bomlás, s nem csekély mértékben ingott meg éppen a nemzetiségi tudat. Ma, a nemzeti eszme maximális, mindent elsöprő túlradásában éppen a magyar nemzeti eszme került veszedelmes örvénylések közé, melyek a nemzet hajóját a fenék felé húzzák. Ezek ellen a nemzetellenes áramlatok ellen, melyek a legkülönfélébb forrásokból kapják lökő erejüket, nincs más védelem, mint a nemzeti tudat megerősítése minél szélesebb rétegekben. S itt vár a magyarságtudományokkal foglalkozó tudósokra a nagy nemzeti feladat: felvilágosítani, tanítani szóban és írásban, katedráról és könyvekben a magyar nagyközönséget, mindenkit, akihez elér, arról, amit nem tud; eszébe juttatni, kimélyíteni mindazt, amit elfelejtett azóta, mióta az iskola kapui bezárultak mögötte.”³⁴

A fentiekből látható, hogy a negyvenes évek magyarságtudománya már eltávolodott a népi irányzattól, de – ahogy Bartók mondta – mint tiszta forráshoz, visszanyúltak a parasztsághoz mind a néplélek-kutatók, mind a népiségtörténészek, mind a nyelvészek és néprajzosok. Más kérdések foglalkoztatták az intézet és a lap szellemi vezetőit: azokat az értékeket keresték és terjesztették a történelemből, néprajzból, antropológiából, irodalomból stb., amelyek maradandóak, igazak, s amelyek ismerete nemcsak a magyar kultúrkör számára jelenthetnek biztos kapaszkodót egy felfordult világban, hanem az idegenek számára is objektív ismereteket közvetíthet a magyarságról. Sajnos nem sok idejük maradt a nagy munkára. Az intézet ugyan túlélte az 1943 végén megszűnt folyóiratot, de az internacionalista alapon szerveződött Magyarországon sem a Magyarságtudományi Intézet neve, sem a tevékenysége nem volt kívánatos.

³³ i.m. 1.

³⁴ i.m. 3.

IRODALOM

- Borbándi Gyula 1983. *A magyar népi mozgalom*. Püski Kiadó, New York.
- Giay Béla (vál.) 1990. *A hungarológia fogalma*. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest.
- Nádor Orsolya 2006. A magyar mint idegen nyelv tanításának múltja. In: Hegedűs Rita – Nádor Orsolya (szerk.): *Magyar nyelvmester*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 15–30.
- Kosáry Domokos 1984. Bél Mátyás helye a művelődés történetében. *Irodalomtörténet* 795–816.
- Némédi Lajos 1988. *Emlékek, adatok és gondolatok. A Debreceni Nyári Egyetem hatvan esztendejéről 1927–1987*. Debrecen.
- Tarnay Andor (szerk.) 1984. *Bél Mátyás: Hungariából Magyarorszáig felé*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Ujváry Gábor 2009. A hungarológia atyja, Gragger Róbert. *Rubicon*, Budapest

*Nádor, Orsolya***The role of *Magyarságtudomány* journal in the development of the *Hungarian Studies***

This paper examines first the history of the Hungarology in the 19th century. Ethnographers, historians, geographers and Hungarian language teachers created the scientific basis of the modern theory of self-knowledge and Hungarian cultural mediation abroad.

The second part of this article focuses on development of national idea during the years between the two World Wars. From the viewpoint of the Hungarology this period is very interesting and reach in results because the mainstream of the Hungarian politicians tried to change the Hungarian image abroad. Therefore they founded a modern institutional and scientific network in several European countries. Furthermore they published a lot of books and journals in Hungarian and foreign languages, too. Each of them was connected with the main task: to show a realistic picture of the Hungarian cultural values and change the European's opinion about Hungary.

One of the most interesting and realistic journal was the short-lived „*Magyarságtudomány*” (1935–37; 1942–43). A lot of articles were published about the real Hungarian social life –without any euphemism – and about the theory of *Hungarian studies* that is to say *Hungarology*. Reading these authors it becomes clear: *there is a difference* between this two terminology, they are not real synonyms: first one is for developing of Hungarian people's self-knowledge and the other one serves the intention of transmitting culture for foreigners.